

“Konstantinopolis Nasıl Görülür?” On Dokuzuncu Yüzyıl Seyahatnamelerinde ve Rehber Kitaplarında İstanbul

*

Sibel Acar

Öz

İstanbul, batıların kullanmayı tercih ettikleri adıyla Konstantinopolis yüzyıllar boyunca gezginler, elçiler, askerler, teknisyenler, tacirler ya da sanatçılar tarafından sıklıkla ziyaret edilmişti. Çoğu kez iyi eğitim almış olan bu ziyaretçiler Doğu'nun kapısındaki Osmanlı başkenti hakkında pek çok yazıp çizmişlerdi. On dokuzuncu yüzyılda kitle ulaşım araçlarının gelişmesine paralel olarak zevk için ve bir serbest zaman uğraşısı olarak seyahat edenlerin sayısındaki artışla birlikte İstanbul, kitleler halinde gelen yeni bir ziyaretçi tipini, turistleri ağırlamaya başladı. İstanbul doğal, tarihi ve kültürel özellikleriyle batıların gündelik hayatlarından farklı manzaralar sunduğu için ziyaretçileri tarafından ilginç bulunmaktaydı. Yüzyılın sonlarına doğru rekabetçi bir iş kolu olarak turizm tüm dünyada yaygınlaştıkça İstanbul'u cazip bir turistik menzil olarak tanıtmaya yönelik yaklaşımın süzdüğü bilgi de yaygınlaştı. Görülmeye değer olanlar, mutlaka görülmesi gereken yerler, seyahatnamelerde ve rehber kitaplarda listelendi ve tanıtıldı. Rehber kitaplar, turistik yerlerin en kısa zamanda görülebilmesi için bir dizi güzergahlar ve belli bir zaman dilimi içinde uygulanabilir gezi reçeteleri önerdiler. Bu çalışma seyahatnamelerde ve rehber kitaplardaki İstanbul anlatımlarına dayanarak on dokuzuncu yüzyılda kentin ziyaretçileri tarafından nasıl gezildiğini ve dolayısıyla nasıl görüldüğünü ve bu görme biçiminin kolektif olarak nasıl inşa edildiğini araştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, On dokuzuncu yüzyıl, Seyahatnameler, Rehber kitaplar, Gezi, Turizm

“How to See Constantinople?” Istanbul in Nineteenth Century Travelogues and Guide Books

*

Sibel Acar

Abstract

It was not before the mid-nineteenth century that Istanbul, or Constantinople as it used to be known to Westerners, was easily accessible to masses of travelers. Until then, travelers had been envoys, soldiers, technicians, merchants, scientists, architects or artists who came to the city on various missions. Being mostly well educated, these people produced a large array of accounts of the Ottoman capital. When tourism appeared as a new phenomenon in the first half of the nineteenth century, it proliferated through the consumption of the existing knowledge on Istanbul. Accordingly, it paved way to a certain way of seeing of the city. İstanbul attracted tourists because it was different than their everyday life with its natural, historical or cultural features. The sightseers traveled to visit the ‘attractions’ that were promoted as unique features of a place, such as old towns, archaeological sites, landscapes, historical monuments, and so on. They were commonly advised by travelogues and guidebooks on what was worth seeing. This study investigates what the city looked like in the nineteenth century from the viewpoint of its visitors on the basis of Istanbul narratives in travel accounts and guide books, and how this way of seeing was constructed collectively.

Keywords: Istanbul, Nineteenth century, Travelogues, Guide books, Travel, Tourism.

Konstantinopolis bir Babil, bir dünya, bir kaos - Güzel mi? - Muhteşem- Çirkin mi? -Korkunç çirkin -Bundan hoşlanıyor musun? -Beni büyülüyor - Kalacak mısın? - Nasıl söyleyebilirim!- Kim başka bir gezegende kalma ihtimalinin ne kadar olduğunu söyleyebilir?

Edmondo de Amicis, Constantinople, 1877

İstanbul, batıların on dokuzuncu yüzyıl ve öncesinde kullanmayı tercih ettikleri adıyla Konstantinopolis, yüzyıllardır Avrupa ile iletişim halinde olan, gezginler, elçiler, askerler, teknisyenler, tacirler ve sanatçılar tarafından sıklıkla ziyaret edilmiş olan bir kenttir. Çoğu kez iyi eğitim almış olan bu ziyaretçiler, Doğu'nun Batı'ya açılan kapısındaki Osmanlı başkenti hakkında pek çok yazıp çizmişlerdi. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren kent, yeni bir ziyaretçi tipini, turistleri ağırlamaya başladığında halihazırda var olan bu bilgi ve imge dağarcığı kentin turistik yerlerinin oluşmasında etkili oldu. Bu makale, seyahatnamelerde ve rehber kitaplarda yer alan İstanbul anlatımlarına dayanarak on dokuzuncu yüzyılda kentin ziyaretçileri tarafından nasıl gezildiğini araştırır. Kenti gezme eyleminin görme algısına yönelik icra edildiğini, kenti deneyimleme sürecinin görsel haz arayışı üzerine kurgulandığını dolayısıyla kente bakışın, turizm olgusunun sosyal, kültürel ve psikolojik bileşenleriyle ilişkili olarak inşa edilmiş bir görme biçimi olduğunu iddia eder. Burada varlığı iddia edilen görme biçimi, kente batılı (Batı Avrupalı ve Kuzey Amerikalı) kültüre sahip ziyaretçilerin bakışıdır. Bu satırların yazarı "batılı" sıfatının bir genelleme olduğunun farkındadır ancak turizmin ilişkiler örgüsü içinde ele alındığında bir yerin cazibesi genel ilgi ve beğeniye hitap ettiği sürece sürekli olabilmektedir. Bu olgudan yola çıkarak dönemde birden fazla baskısı yapılmış veya farklı Avrupa dillerinde okuyucu kitlesine ulaşmış olmaları nedeniyle genel bir okuyucu kitlesine hitap ettiği aşık olan seyahat kitaplarında ve rehber kitaplarda yer alan İstanbul anlatımlarını araştırır. Bu kitapların birbirlerine ve rehber kitapların da seyahatnamelere atıfta bulunmaları, önerilen yerlerin ve rotaların benzerliği ortak bir beğenin varlığını göstermektedir. Bu çalışma, on dokuzuncu yüzyılda kentin turistik yerlerini işaretleyen bu turist bakışını inşa eden süreci ve bu bakışın, nesnesi olan mekanlarla kurduğu ilişkiyi irdeler.

Turizm

İngilizce *tour* kelimesi bir yolculuğa çıkmak veya herhangi bir yerden başka bir yere gidip dönmek anlamıyla ilk defa on yedinci yüzyılın başlarında kullanılır. On dokuzuncu yüzyılda, zevk ya da kültür gezisi yapmak amacıyla tura çıkan kişiye “*tour-ist*” denilmekteydi. Keyfi seyahat etmek anlamında “*tour-ism*” kelimesi de yüzyılın başından itibaren kullanılmaktaydı. Yüzyılın sonunda ise sözcük, turistleri cezbetmeyi, ulaşım ve konaklamalarını sağlamayı ve bu işlerin organizasyonunu içeren faaliyetleri ya da bu faaliyetlerin yer aldığı iş alanını tanımlayan bir anlam daha kazanmıştı. (Oxford English Dictionary) Bugün sosyal bilimlerde “turist” terimi, rekreasyon, kültür veya zevk için geçici bir süre ve gönüllü olarak seyahat eden, bulunduğu yerlerde kendisine gelir getirecek herhangi bir etkinlik içinde bulunmayan gezgini tanımlamaktadır. (Cohen, 1974, s. 530)

On dokuzuncu yüzyılın ortasından itibaren seyahat etmeyi kolaylaştıran bir dizi koşulların oluşmasıyla birlikte İstanbul’a gezmek için gelenlerin sayısı arttı. Yolcuğu kolaylaştıran en önemli unsur, güvenli ve hızlı ulaşım araçlarının yaygınlaşmasıydı. İlk defa bir buharlı geminin 1819’da Atlantik Okyanusunu geçmesini takiben 1838’de Atlantik’te düzenli geziler başlamıştı. 1828 yılında ilk defa bir buharlı gemi İstanbul’a ulaşmış, 1830’lu yıllarda, İstanbul’a Avrupa’nın birçok limanından farklı gemi şirketleriyle farklı rotaları izleyerek gidebilmek mümkün olmuştu. (Akçura, 2013, s. 112) Yüzyılın ikinci yarısında Doğu Avrupa üzerinden İstanbul’u Viyana’ya bağlayan demiryolu hatlarının tamamlanmasıyla İstanbul’a tren ile de ulaşım sağlandı. Lüks yataklı vagonları ve restoranıyla Paris’ten İstanbul’a ilk Orient Express 5 Haziran 1883’de harekete geçti. Orient Express, Paris ve İstanbul arasında 1889’dan itibaren kesintisiz bir yolculuk sunmaya başladı. Yaklaşık altmış sekiz saat süren bu yolculuk, sadece en rahat değil, aynı zamanda Doğu’ya en hızlı ulaşımı sağlamaktaydı. 1895’e gelindiğinde ise Viyana’dan İstanbul’a trenle yolculuğun süresi kırk saatte aza inmişti. (Akçura, 2013, s. 116) John Murray’ın 1900 tarihli rehber kitabında yazdığı üzere demiryolu ağının genişlemesi Türkiye’yi eskisinden çok daha erişilebilir kılmıştı. (Murray, 1900, s. 2)

Yüzyıl boyunca hızlı vasıtaların yanı sıra gezi yapmayı kolaylaştıran kurumlar ve hizmetler de ortaya çıkarak yaygınlaşır. Thomas Cook 1841 yılında İngiltere’de ilk modern seyahat acentesini kurarak turizm işine öncülük eder; taşımacılıktan yiyecek ve eğlenceye kadar yapılacak gezinin

her yönünü organize ederek gruplar için ucuz turlar düzenler. (Buzard, 1993, s. 51) Cook'un seyahat acentesi, Atina ve İstanbul'a turlar düzenlemeye 1868'de başlar. Yaklaşık on beş yıl sonra, hem Atina hem de İstanbul'da ofisleri bulunmaktadır. (Harlan, 2009, s. 423) Yüzyılın sonuna doğru geldiğinde farklı seyahat acenteleri de İstanbul'da gezi organizasyonu ve rehberlik hizmetleri vermektedirler. (Müller, 1897, s. 6)

İstanbul'a seyahat eden ve İstanbul'da konaklayan turistlerin sayısındaki artışın doğal sonucu olarak giderek daha fazla otel açılır. Murray'in 1840 tarihli rehber kitabı *A Handbook for Travellers in the Ionian Islands*, İstanbul'da sadece birkaç otel bulunduğundan, onların da çok rahatsız olduklarından bahsetmektedir. (Murray, 1840, s. 150) Aynı kitabın beş yıl sonraki baskısında ise Hotel d'Angleterre, "son zamanlarda açılan mükemmel bir kuruluş" olarak anılmakta, Hotel de Bellevue, Madame Giuseppino Vitale'nin pansiyonu ve Paul Roboly Pansiyonu da konforlu bir konaklama için önerilmektedir. (Murray, 1845, s. 171) 1890'lara geldiğinde İstanbul'daki otel sayısı kayda değer bir şekilde artmıştır. Grand Hotel Français, Hotel de Rome, Hotel Bristol, Hotel de Byzance, Hotel de l'Europe, Hotel Luxemburg, Hotel Kroecker, Hotel Royal, Londra ve Tokatlıyan Otelleri, tanınmış konforlu otellerdir. Birbirleriyle rekabet eden bu oteller Avrupa otellerinde var olan her türlü yeni konfora sahiptir. Gerçekten de, 1890'larda Boston'da yayınlanan rehber kitap *New Guide to Constantinople*'de "oteller her geçen gün gelişmekte ve şimdi seyahat edenlere herhangi bir Avrupa otelinde edineceği konforları sunmaktadır" diye yazmaktadır. (Binder, 1890, s. 2)

İstanbul'a ulaşım sağlayan vasıtaların, kentteki otellerin ve seyahat şirketlerinin sayısındaki bu belirgin artış, yüzyılın sonlarına doğru turizm rekabetçi bir iş kolu olarak dünyada yaygınlaştığında İstanbul'un bu endüstri içinde yerini almış olduğunu göstermektedir.

Seyahatnameler ve rehber kitaplar

Birinci Dünya Savaşına kadar İstanbul, yılda yaklaşık kırk altı bin ziyaretçiden oluşan büyük bir turist kitlesine sahipti ve hakkında Avrupa'nın ve Amerika'nın tanınmış yayınevleri tarafından rehber kitaplar yayımlanmıştı. (Hastaoglu-Martinidis, 2001, s. 8) Josiah Conder'ın 1827 tarihli *The Modern Traveller* serisinin on dördüncü cildi, Türkiye için ilk rehber olarak düşünülebilir. (Schiffer, 1999, s. 35) Güncel ve pratik bilgiler içermiyor

olsa da John Cam Hobhouse (1816), George Sandys (1615), Thomos Thornton (1807), Lady Montagu (1763) gibi yazarlardan uzun alıntılarla imparatorluk hakkında temel bilgiler vermiş, Türkiye'nin farklı bölgelerini ve tarihi binalarını tanıtmıştı. R.T. Claridge'in kendi deneyimlerine dayanarak hazırladığı *A Guide along the Danube from Vienna to Constantinople* (1837) pratik bilgiler içerse de metodolojik bir yaklaşımdan uzak bir rehber kitap denemesiydi. Frederic Lacroix tarafından yayımlanan *Guide du Voyageur a Constantinople et dans ses environs* (1839) ve John Murray'ın *A Handbook for Travellers in the Ionian Islands, Greece, Turkey, Asia Minor and Constantinople* (1840) İstanbul ile ilgili sistematik bilgi sunan ilk rehber kitaplardı. *Guide Joanne* rehber kitap serisi 1860'da Türkiye'ye uzandı, *Murray*, 1900 yılında sadece İstanbul üzerine olan rehber kitabını yayımladı. 1905'de *Baedekers* rehber kitap serisi Türkiye'yi de kapsadı. Rehber kitaplar, gezilecek yerler hakkında sistematikleştirilmiş ve kategorize edilmiş bir bilgi birikimi sundular. Okuma anında rehber kitabın konusu olan yerde bulunan gezgin için yazılmış olmaları nedeniyle sadece gezilecek yerleri anlatmakla kalmıyor; pasaport ve gümrük işlemleri, para birimleri, konaklama ipuçları, yerel ulaşım, saat farkı, iklim, sıhhi önlemler, konsoloslukların adresleri gibi sistematik, güncel ve pratik bilgileri de içeriyorlardı.

Öte yandan İstanbul hakkında çoğunlukla şair, yazar ya da aristokrat ziyaretçileri tarafından yazılmış olan birçok seyahatname vardı. Gezgin yazarlar tarafından birinci ağızdan anlatılan bu izlenimci metinler buralara seyahat etmeyecek kişilere de hitap ediyordu. Bu kitaplar çoğunlukla anlatının güvenilirliğini meşrulaştırmak üzere seyahatin amacını içeren ve yazarın saygınlığına atıfta bulunan bir sunumla başlamakta idi. Seyahatnamelerde birinci şahsın dilinden ve geçmiş zamanda yapılan anlatı, okuyucunun bulunduğu yer ve zaman ile yazarın gezisinin gerçekleştiği yer ve zaman arasında bulunan coğrafi ve zamansal mesafeyi korumaktaydı. Şiirsel sunumlar, öyküler, kişisel yorumlar ve mizah ile süslenmiş bu kitaplar sıklıkla tarif edilen sahnelerin görselleştirilmesini ve hayal edilmesini sağlayacak eskizlerle süslenmişlerdi. Bu kitaplardan bazıları o kadar popülerdi ki, yüzyıl boyunca tekrar tekrar baskıları yapıldı ve diğer dillere tercüme edildi. Bu makalede içlerinden alıntılar yapılmış olan Julia Pardoe'in *The Beauties of the Bosphorus*'ı (1838), Théophile Gautier'in *Constantinople*'ı (1853), Edmondo Amicis'in *Constantinople*'ı (1877), Francis Eliot'un *Diary of an Idle Woman in Constantinople* (1893) başlıklı günlüğü,

Max Müller'in *Letters From Constantinople*'ı (1897) İstanbul üzerine yazılmış çok bilinen seyahatnamelerdir. Bu kitapların yazarları genellikle daha önceden yazılanlardan haberdarlardı ve zaman zaman diğer yazarlara atıfta bulunuyorlardı. Bu kitaplarda yer alan gidilecek yerler, görülecek şeyler ve İstanbul'da yapılması gerekenler hakkında yazılanlar birbirleriyle büyük ölçüde kesişmekteydi. Bahsi sıklıkla geçen konular kente olan güncel ilgiyi yansıtmaktaydı. Seyahatnameler, günlük yaşamdan gerçekliği şüphe götürür hikayelere kadar yazarlarının ilgi duydukları ve ilginç buldukları her türlü konudan bahsettiler. *The Beauties of the Bosphorus* (1838)'un bölüm başlıkları İstanbul'da batıların en fazla ilgilerini çeken konuların, yerlerin ve manzaraların detaylı bir listesi gibidir: Asya Tatlı Suları, Eyüp, Hamamlar, Beşiktaş Sarayı, Rumeli ve Anadolu Hisarı, Küçüksu Çeşmesi, Valens Su Kemerli, Sultan Süleyman Türbesi, Yeni Cami, İstanbul'un Çarşıları, Galata'daki Çeşme, Bulgurlu Dağı'ndan Manzara, Boğaziçi'nde Türk Evleri, Limandan Valide Cami, Sultan Ahmet Cami, Markianos Sütunu (Kıztaşı), Üsküdar (mezarlık), Asya Tatlı Sularında Müzisyenler, Beylerbeyi, Ayasofya, Okmeydanı, Sarayburnu, Tophane, Surlar, Şehzade Cami, Süleymaniye, Konstantinopolis Limanı, Karadeniz'e çıkış. Yüzyılın ortalarından başlayarak İstanbul rehber kitaplarda yer almaya başladığında tavsiye edilen görülmeye değer yerler Pardoe'in listeledikleriyle benzerdi.

Nerelerin gezilmesi gerektiği, hangi konuların görülmeğe değer olduğu konusundaki tercih ve öncelikleri seyahatnamelerden devralmış olsalar da gezi rehberleri seyahatnamelerden çok farklı kaynaklardı. Tanıtılan yerlere hiç seyahat etmemiş kimselere hayali bir gezi sunmak amacıyla değil, söz konusu coğrafyada bulunan ya da seyahat planlayan gezginlere yol göstermek ve kolaylık sağlamak amacıyla yazılmışlardı. Seyahatname, gezgin bir yazarın deneyimlerine dayanmaktaydı rehber kitap ise yayımcı tarafından farklı kaynaklardan toplanan derlenmiş bilgileri içermekteydi. Varılacak yerin cazibesi turistin o yeri beğeneceğine dair olan beklentisiyle ilgili olduğundan okuyucu kitlesinin genel beğenilerine hitap eden yerler rehber kitapların editörleri tarafından tespit edilmiş ve belirli güzergahlar çizilmişti. Rehber kitapların yönlendirmesi sayesinde seyahatnamelerde bahsi sıklıkla geçen yerler, daha fazla kişi tarafından ziyaret edildi. Böylelikle kimi konular ve güzergahlar öne çıkarken kentte neyin görülmeğe değer olduğu nasıl görüleceği konusunda kalıplaşan bir bakış oluştu.

Yerler ve güzergâhlar

Murray'in 1900 baskılı *Hand-book Constantinople Brusa, and the Throad* rehberinde ilk olarak surların dışında kalan Haliç çevresindeki ilçeler Galata, Pera, Tophane, Kasımpaşa, Hasköy ve Eyüp tanıtılır. Ardından surların içinde kalan bölge hakkında bilgi verilir. Surlar, surlardaki kapılar, Yedi Kule, Bizans Kiliseleri hakkında uzun uzun okuyucu bilgilendirildikten sonra, kentin Müslüman bölümü olarak İstanbul (Stamboul) tanıtılır. Bu bölüm camilerin, türbelerin, Topkapı Sarayının, müzelerin, çeşmelerin anlatımını içerir. Günlük ve sosyal hayata dair anlatılanlar, pazarlar, harem, mezarlıklar, kayıklar ve köpekler hakkındadır. Kağıthane ve Pera'da bir gezinti, Boğaz boyunca Tarabya ve Büyükdere'ye uzanılması, Pera'dan Belgrad Ormanı'na kadar bir günlük gezi yapılması önerilenler arasındadır. Son olarak da Prens Adaları ve Üsküdar hakkında bilgi verilir.

Guides Joanne serisinden 1902 yayımlanan *De Paris a Constantinople* kenti tanıtmaya Pera ve Galata ile başlar ve başlıca görülmesi gereken yerlerin kısa bir listesini sunar: Galata Kulesi, Kapalı Çarşı, Ayasofya, Sultan Ahmet Cami, Küçük Ayasofya, Sokullu Mehmet Paşa Cami, Arkeoloji Müzesi, Beyazıt Cami, Seraskerat, Süleymaniye Cami, Şehzade Cami, Haliç, Eyüp, surlar, Üsküdar, Boğaziçi ve Adalar.

Baedeker de ilk sayfalarını Pera ve Galata'yı tanıtmaya ayırmakta ve daha sonra, tarihi yarımadanın ziyareti için üç ayrı güzergah tanımlamaktadır. İlk güzergah Galata Köprüsünden başlar ve Ayasofya'ya kadar uzanır. Bu yol üzerinde Yeni Valide Cami, Topkapı Sarayı, Ayasofya, Sultan Ahmet Cami, Sultanahmet Çeşmesi ve Hipodrom görülür. Ayasofya ve Seraskerat arasındaki ikinci güzergah ise II. Mahmut Türbesi, Yanık Sütun (Çemberlitaş), Beyazıt Cami, Seraskerat (Beyazıt) Meydanı, Süleymaniye Cami, Rüstem Paşa Cami, Mısır Pazarı, Kapalıçarşı, Nuruosmaniye Cami'nin görülmesini içerir. Son güzergâh ise Laleli Cami ve Selimiye Cami'nin devamında surlara ve Eyüp'e uzanır. Üsküdar ve Boğaz'daki köyler de gününbirlik geziler için tanıtılır.

İstanbul'un semtlerinin rehber kitaplarda tanıtılma sıralarını göz önüne alırsak, Galata'nın ilk olarak tanıtılması, deniz yoluyla kente ulaşan yolcuların karaya ilk çıktıkları yer olması, kentin diğer bölgelerine şehir içi vapurlarla ulaşımı sağlayan iskelelerin burada bulunması, tarihi yarımada ile bağlantı sağlayan köprünün de burada bulunması nedeniyle şaşırtıcı değildir. Doğal olarak yabancıların çoğunlukla konakladıkları otel-

lerin, konsoloslukların, bankaların, seyahat acentelerinin ve eğlence merkezlerinin bulunduğu Pera bölgesi de rehberlerin ilk sayfalarında tanıtılır. Galata ve Pera aynı zamanda günlük turların başladığı ve bittiği yerlerdir. Yine bu bölgede bulunan Galata Kulesi kuşbakişi tarihi yarımadayı, Haliç'i, Pera ve Boğaz'ı harita gibi gözler önüne sermektedir. Kentin bu görülme biçimi oldukça popülerdir. Hemen hemen bütün rehber kitaplar kente Galata Kulesi'nden bakılmasını önerirler ve kuleden görülen panoramanın detaylı bir haritasını sunarlar. Galata ve Pera'yı takiben surlar içinde kalan İstanbul ve ardından Eyüp'ten Okmeydanı ya da Haliç boyunca, kentin pitoresk manzaralarının keyfinin çıkarılacağı yerler de dahil olmak üzere, surların dışından bir rota çizilir. Mutlaka görülecekler arasında Üsküdar'a ve Boğaz kıyılarına da yer verilir. Kentte daha uzun kalkanlar için, Prens Adaları'na bir gezi önerilir.

İstanbul'da görülmesi gereken yerlerin kısa bir listesini veren *Murray's Handbook Constantinople* (1900), bu alanların derinlemesine gezilmesinin iki veya üç hafta sürebileceğini belirtir. Ancak, zamanı dar olanlar için altı günlük [Tablo 1] veya üç günlük [Tablo 2] iki ayrı program önermektedir. (Murray, 1900, s. 11)

Tablo 1. Altı günlük gezi programı

1. Gün Pazartesi	Galata Kulesi, Sarayburnu, Müze-i Hümayun, Aya İrini, Yerebatan Sarnıcı, II. Mahmut Türbesi, Konstantin Sütunu, Binbirdirek Sarnıcı, Hipodrom, Sultan Ahmet Cami, Eski Giysiler (Yeniçeri) Müzesi, Justinyen Sarayı, Küçük Aya Sofya, Ermeni Patrikliği.
2. Gün Salı	Sabahtan Kapalı Çarşı öğleden sonra Boğaziçi ve Robert Koleji
3. Gün Çarşamba	Yedi Kule'den başlayan ve Eyüp'te biten surlar boyunca bir tur. Eyüp'ten kayıkla ya da vapurla Galata'ya dönüş.
4. Gün Perşembe	Üsküdar'a git. İngiliz mezarlığını ziyaret et. İnleyen dervişleri gör, Amerikan Kız Koleji'ni ziyaret et, Bulgurlu Tepe'sine çık.
5. Gün Cuma	Sultan'ın Cuma Selamlığını izle. Pera'da dönen dervişler, Pera mezarlığı ve Avrupa Tatlı Suları [Kağıthane]
6. Gün Cumartesi	Amerikan İncil Evi'ni ziyaret et, Beyazıt Cami, Beyazıt Kulesi, Süleymaniye Cami, Fatih Cami, Markianos Sütunu, Sultan Selim Cami yanındaki açık sarnıç [Aspar Sarnıcı], Fener, Eski İmaret Mescidi, Zeyrek Kilisesi. Unkapanı Köprüsünü kullanarak dön.

Tablo 2. Üç günlük gezi programı

1. Gün	Galata Kulesi, Sarayburnu, Müze-i Hümayun, Aya İrini, Yerebatan Sarnıcı, Hipodrom, Sultan Ahmet Cami, Binbirdirek Sarnıcı, II. Mahmut Türbesi, Konstantin Sütunu, Beyazıt Cami, Seraskerat Meydanı, Süleymaniye Cami
2. Gün	Sabahtan Kapalı Çarşılar, Boğaziçi öğleden sonra
3. Gün	Surlar, Eyüp, Avrupa Tatlı Suları. Eğer bu üç günden biri Cuma'ya denk geliyorsa Sultan'ın Cuma Selamlığını ve dönen dervişleri izlemeye gitmek için zaman bulunmalı.

İstanbul'da yapılan turistik gezilerin kentin iki sınırından etkilendiği açıktır. Bu sınırların ilki, kenti Galata, tarihi yarımada (İstanbul) ve Üsküdar olmak üzere üç parçaya bölen ve coğrafi bir engel oluşturan deniz, ikincisi fiziksel bir sınır çizgisi yaratan kara surlarıdır. Yüzyıl başında kenti çevreleyen deniz ve surlar, doğal bir bariyer oluşturarak kenti gezme eylemini yavaşlatmaktaydı. On dokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde kentin içinde ve dışına ulaşımı sağlayan araçların yaygınlaşması ve hızlanmasıyla bu bariyerlerin sınırlayıcı etkisi neredeyse tamamen ortadan kalkmıştı. Demiryolu hattı 1860'lara geldiğinde Yeşilköy'e kadar uzanmış; Azap kapı ile Beşiktaş arasındaki tramvay 1871'de başlamıştı. 1850'lerden itibaren Tarabya, Üsküdar ve Adalar'a vapur vardı. (Akın, 1998, s. 32-33) Yeni yüzyılın başında ise Kadıköy ve Haliç istikametinde vapurlar sık aralıklarla Galata'daki iskelelerden hareket etmekteydi. Adalara günde iki kez, sabah ve öğleden sonra vapur seferi yapılmaktaydı. Her yarım saatte bir Sirkeci İstasyonundan Yedi Kule istikametine tren hareket etmekte; tramvay hattı Galata'dan Pera ve Şişli'ye, Ortaköy'den Galata ve Azapkapı'ya uzanmaktaydı. Başka bir tramvay hattı da tarihi yarımada sur içinde işlemekteydi. Bunlara ek olarak Galata ve Pera arasında metro hattı çalışmaktaydı. (Macmillan's Guides, 1904, s. 157)

Yüzyılın sonunda kente ulaşma süresinin kısaltmasının yanı sıra kent içinde hızlı geziler yapmanın da olanaklı olması kentte kalma süresini kısaltmıştı. Gerçekten, Murray'in 1840 tarihli rehber kitabındaki altı günlük gezi programı sadece surların içinde kalan tarihi yarımada yapılacak gezintileri ve Haliç'in kuzeyine yapılacak olan bir yürüyüşü içermekteydi. (Murray, 1840, ss. 162-165) Oysa 1900 baskısında Murray, üç günlük bir programa tarihi yarımada gezilmesini, Galata'yı ve Pera'yı ve Boğaz'da bir geziyi sığdırmıştı. *New Guide to Constantinople*'ın 1890 baskısında önerilen üç günlük programa ise Üsküdar bile dahildi. (Binder, 1890, ss. 20-21) Doğrusu, kent içi ulaşım ne kadar elverişli olmuş olsa da

kısa bir süre içinde bu listeyi tamamlamak ancak varılan noktada sadece görülmeye değer bulunan manzaraya bakmak ve listedeki bir sonraki durak için yola koyulmak suretiyle mümkün olabilirdi. Bu durum, kent deneyimini görsel haz vaat eden görüntülerin toplanmasına indirgemektedir. Dolayısıyla bir yerde bulunmak “görme” edimi ile yer ise “manzara” ile eş anlamlı bir hal almaktaydı.

Pitoresk manzaralar, oryantal gösteriler

Bayan Pardoe 1830'lu yıllarda İstanbul'un cazibesini kısaca şu şekilde özetler:

Konstantinopolis'in Avrupa gözü için büyük cazibesi, kendisi de bir büyü olan aşırı farklılığında var olmaktadır. Yalnızca bütün mekanı değil, tüm aksesuarları, gezginin Batı'da bıraktığı şeyden çok farklı. (Pardoe, 1838, s. 4)

İnsanların her zamanki iş ve ikamet yerlerinden kısa sürelerle zorunlu olmadıkları halde ayrılarak herhangi bir yeri ya da herhangi bir yerdeki nesnelere görmek için organize bir şekilde seyahat etmeleri olgusu modern toplumlara özgüdür. Bu tür bir seyahatin temel motivasyonu günlük yaşamda her zaman karşılaşıldan farklı haz verici deneyimler yaşama isteğidir. Bu deneyimin önemli bir parçasını da alışık olunanın dışında farklı bir görüntüye, bir doğa ya da kent manzarasına bakmak oluşturur. Bu bakış, turizm üzerine araştırmalar yapan toplum bilimci John Urry'nin *Turist Bakışı* başlıklı çalışmasında önerdiği üzere Foucault'un tanımladığı “tıbbi bakış” (her ne kadar kurumsal olarak şekillendirilmiş olmasa da) gibi toplumsal olarak düzenlenmiş, kurulmuş ve desteklenmiş bir bakıştır. Görmek, cisimlerden yansıyan saydam ışınların optik ve biyolojik bir sürecin sonucunda beynimizde yarattığı görüntüdür. Bakış ise söylemsel belirlemeler sonucunda toplumsal olarak inşa edilmiş bir görme biçimidir. (Urry ve Larsen 2011, s. 1) John Berger'in 1972 tarihli makalesinde tartıştığı gibi yalnızca baktığımız şeyleri görürüz. Bakmak bir seçme eylemidir. (Berger, 1977, s. 8) Bakmak, dünyayı yansıtan değil, düzenleyen, şekillendiren ve sınıflandıran bir eylemdir. İnsanlar, sosyal sınıf, cinsiyet, milliyet, yaş ve eğitim gibi faktörlerin çerçevesinde özel bir fikir, beceri, arzu ve beklenti filtresi aracılığıyla dünyaya bakarlar. Bakmak kültürel bir performanstır. Turist bakışı, sıradan bir izleyicinin bakışı değildir. Belli bir konuya belli bir şekilde bakmak üzere eğitilmiş bir gözün bakışıdır. Bir turist, gideceği yere varmadan çok daha önce bakışını şekillendirecek bir

kültürel sürece maruz kalır ya da kendini istemli olarak bu sürece maruz bırakır. Gidilecek yer hakkında yazılanlar, anlatılanlar, resimler neyin “ilginç”, “iyi” ya da “güzel” olduğu konusunda bir yargı ve beklenti oluşturur. Bu yargı ve beklentiler bir dereceye kadar kişilerin beğenisi, geçmişi, milliyeti, yaşı, cinsiyeti, mesleği, hatıraları gibi öznel nedenlerden etkilense de genel olarak ait olduğu kültürün toplumsal pratiklerinin normları tarafından belirlenir. Buradan her dönemde ve her toplum için geçerli bir turist deneyiminin önerildiği anlaşılmamalı. Tek bir turist bakışı yoktur. Farklı dönemlerde, farklı sosyal gruplar içerisinde farklı turist bakışları inşa edilir. Bu süreç toplumsal pratiklerle, neyin onaylandığı, neyin onaylanmadığı, neyin bilindiği ve neyin turistin günlük sıradan deneyiminin karşısında konumlandırıldığı başka bir deyişle neyin sıra dışı addedildiğiyle ilgilidir. (Urry ve Larsen, 2011, s. 2) Bir öncül kabuller kümesi ve göstergeler sistemi aracılığıyla turist, görmeyi beklediği ve görmüş olmaktan haz alacağı imgeyi daha yola çıkmadan kurar.

On dokuzuncu yüzyılda İstanbul’un ziyaretçileri orta ve üst gelir grubuna sahip dolayısıyla büyük bir çoğunluğu iyi eğitilmiş kişilerdi. Seyahatname ve gezi yazılarından anlaşılmaktadır ki dönemin romantik ve oryantalist literatüründen ve resim sanatından aşına oldukları ya da bunlar vasıtasıyla zihinlerinde canlandırdıkları manzaraları bulmayı umut ediyorlardı. Kente bir resme bakar gibi bakarken sıra dışı buldukları, Doğu’ya özgü olduğunu varsaydıklarıydı. Doğu’ya özgü olan unsurların varlığı manzaranın pitoresk niteliğine katkı sağlamaktaydı. İstanbul, turistik bir yer olarak haritada belirmeden önce de pitoresk manzaralar sunduğu için beğenilmekteydi. Bir estetik nitelik olarak pitoreske verilen önem on dokuzuncu yüzyılın başında yayımlanmış olan seyahat kitaplarının adlarında kendini belli eder. İstanbul’un manzaralarını betimleyen *Voyage pittoresque dans l’Empire Ottoman* 1809 yılında Fransız elçisi Choiseul-Gouffier tarafından Paris’te basılır. Bunu Charles Pertusier’in *Promenades Pittoresque dans Constantinople* (1817) ve Ignace Melling’in *Voyage Pittoresque de Constantinople et des Rives du Bospore* (1819) isimli kitapları izler. Pitoresk vurgusu, on dokuzuncu yüzyılda İstanbul hakkında yazılmış seyahat yazılarının çoğunda görülür. Bu sıfatı, Pardoe tekrar tekrar kullanır ve İstanbul hakkındaki kitabı “Türkiye'nin pitoresk başkentini ziyaret ettim” cümlesiyle başlar. (Pardoe, 1838, s. 1) Gautier’de seyahatinin amacının “bir şehrin pitoresk fizyonomisini kavramak” olduğunu yazar. (Gautier, 1853/1859, s. 362) Edmondo de Amicis, Francis Elliot, C. E. Clement gibi diğer yazarlar da şehrin pitoresk özelliklerini övmüşlerdir.

On dokuzuncu yüzyılın başında “resminin yapılmasına uygun olan konu” anlamıyla kullanılan pitoresk uzun akademik tartışmaların bir ürünü olarak estetik bir yargıya dönüşmüştür. (Gilpin, 1808, s. 36) On sekizinci yüzyılın her şeyi kategorilere ayıran akılcı bakış açısı görülenleri “güzel, pitoresk ve yüce” olarak sınıflandırmıştı. Çok basite indirgenmiş anlamıyla güzel, ideal oranların bir ifadesiyken; yüce insanı aşan büyüklüğün bir ifadesi idi. Pitoresk terimi, güzel ve yüce arasında bir kategori olarak tanımlanmıştı, orantılı mükemmellikten ziyade duygusal tepkiler uyandıranı nitelemekteydi. Güzelliğin pürüzsüz karakterinden daha ilham vericiydi ve yüce olandan daha az eziciydi; çeşitlilik ve karmaşıklıkta, düzensizlikte, ışık ve gölgede, çeşitli renklerde, pürüzlülükte ve asimetride bulundu. (Price, 1810, s. 37, ss. 191-198) Pitoresk teorisinin kurucularından Sir Uvadale Price, insana en çok zevk veren şeyin merak etme durumu olduğunu ve bu merakı yaratanın ise “çeşitlilik” ve “karışıklık” olduğunu savlar. Bu bağlamda her şeyin planlanmış, benzer, yeni ve düzenlenmiş olduğu bir çevre hiç bir gizem içermediği için cazip değildir. (Price, 1810, ss. 21-27) Bir manzaranın pitoresk olabilmesi için çeşitlilik ve karmaşıklık içermesi, çirkin, eski ve düzensiz unsurlarla harmanlanmış olması gerekir ki en büyük haz kaynağı olan gizemi barındırabilsin. Dolayısıyla pitoreski arayan batılı bakış, manzaranın içine serpiştirilmiş halde duran eski ve yıkık dökük yapıları; düzensiz ve uyumsuz olarak rastlantısal olarak bir arada bulunan ya da Doğu’ya özgü addedilen öğelerin varlığını göz okşayıcı buluyordu.

Demiryoluyla seyahatin yaygınlaşmasından önce yolcular genellikle Marmara Denizi’nden İstanbul’a giriyorlar, gemileri Boğaz’a doğru ilerlerken kentin silüetini oluşturan minareleri, kubbeleri, kuleleri, surları ve bir tür “oryantal” romantizm sunan panoramik manzaraları seyrediyorlardı. Boğaz’a giriş özellikle sabah erken saatte olacak şekilde programlanıyordu. Yolcular için uzakta sisler arasından tek bir kara parçası gibi görünen kentin, yaklaştıkça denizin ayırdığı üç farklı bölgeye ayrışması büyüleyici bir ilk karşılaşma anıydı. Murray’in 1840 ve 1845 baskılarında İstanbul’a dair olan bölüm, Thomas Hope’un popüler romanı Anastasius’tan bir alıntıyla, anlatıcı-kahraman Anastasius’un tasvir ettiği manzara ile başlar:

Çevreleyen suların bağrından çıkarken gözlemledim, sivri minareler, şişen kubbeler ve sayısız yerleşimler[...] İlk olarak, tek bir şaşkın kütlede toplanmışlardı, biz yaklaştıkça bu muazzam bütünün parçaları derecelerle açıldı,

birbirlerinden ayrıldı farklı gruplar içinde büyüdü, geniş aralıklarla ve derin göstergelerle bölündü. Nihayetinde, sonuna kadar belirgin şekilde birbirine bağlı olan bu kümelenme, sanki sihirli bir şekilde üç ayrı kente dönüştü; her biri ayrı ayrı, muazzam miktarda ve her biri diğer ikisinden gümüş gelgitleri tabanlarını kuşatan denizin geniş bir koluyla ayrılmıştı. Ve geniş alanlarının yarısı Avrupa'da yarısı Asya'da uzandı. Görkemli gösterinin etkisi altında sanki ruhum onun yüceliklerini kucaklamak için yetersizmiş gibi hissettim. (Murray, 1840, s. 150)

Kentin geçmişteki ihtişamıyla ilişkilendirdiği görkemli gösteri nedeniyle Anastasius'un öylesine nutku tutulmuştu ki gördüğü yerleri adlandırmakta yetersiz kalmıştı. Murray'in 1900 baskısında görsel hazla kendinden geçmiş romantik Anastasius'un yerini bir yandan panoramanın eşsizliğini vurgularken bir yandan da turistik yerleri ardı ardına sıralayıveren iş bilir bir ses almıştı:

Yeryüzünün hiç bir yerinde Marmara Denizi'nden İstanbul'a yaklaşırken yolcunun önüne açılan Konstantinopolis görüntüsünden daha güzel bir manzara yoktur. Hiçbir yerde resim bu denli parlak, silueti değişken ve renk açısından zengin, mimarisi muhteşem değildir. Solda, dalgalarla yıkanır, şirin eski surlar Sarayburnu noktasından Yedi Kule'ye uzanır [...] ve üzerlerinde teraslar üzerinde İstanbul'un çatıları, kubbeleri ve minareleri pitoresk bir karışıklık oluştururlar. Sağda, Üsküdar'ın beyaz malikaneleri, mezarlıkları ve selvi bahçeleri [...] Boğaziçi, eşsiz güzelliğe sahip bir manzara açığa çıkararak, Turner'ın muhteşem resimlerinden biri gibi [...] Eski Galata'nın Ceneviz Kulesi Pera'nın sırtlarında belirir. Asya kıyısında, yüzü şehre ve Haliç'in ağzına bakan Üsküdar parlak evleri ve anıtlarıyla uzanır. (Murray, 1900, s. 8)

1870'lerde Edmondo Amicis kentin çekiciliğini betimlerken kendinden önceki gezginlerin hayranlığını da aktarır:

Bu, evrensel ve egemen bir güzelliştir [...] Dünyadaki en güzel yer budur ve böylece tüm dünyada takdir edilir. Oraya gelen seyahat yazarları umutsuz durumdadır. Pertusier kekeler, Tournefort kelimelerin kifayetsiz olduğunu söylüyor, Fonqueville başka bir gezegende olduğunu düşünüyor, La Croix şaşkın, Viconte de Marcellus kendinden geçer, Lamartine Tanrı'ya şükreder, Gautier gördüklerinin gerçekliğinden şüphe eder, ve tek ve bütün olarak imge imge üstüne yığılmaktadır; mümkün olduğunca üslup olarak parlak ve düşüncelerinin altında perişan olmayan ifadeleri bulmak için boşuna kendilerini eziyet ederler. Yalnızca Chateaub-

riand, Konstantinopolis'e, olağanüstü bir zihin huzuruyla girişini anlatıyor; dünyadaki en güzel gösteriyi anlatmakta başarısız olmuyor. Lady Mary Wortley Montague, aynı ifadeyi kullanırken bir belki ekler, birinciliği üzerinde çok düşündüğü kendi güzelliğine bırakırcasına. (Amicis, 1877/1896, s. 3)

Kente Marmara'dan yaklaşırken görülen panorama kadar nefes kesici olmasa da Boğaz'da bir gezinti de çok şey vaat etmekteydi. Boğaz'dan kenti izlemek pitoresk manzaranın estetik kurgusuna çok iyi uyuyordu. Yapılar tek başlarına cazip bulunmuyor olsalar da çeşitlilik ve karmaşıklık formülüne uygun olarak çevreleriyle bir bütün halde beğenilesi idiler:

Bir bütün olarak ele alındığında yamaçlar asla hakim bir yüksekliğe çıkmamasına rağmen, Boğaz zarif bir şekilde pitoresk. Fakat eleştirmeden duramayacağım, detaylı baktığınızda etrafta çiçeklerle parlayan küçük evler, heykeller, yeşillikler olmasa, eğer bu saraylar başka bir yerde olmuş olsalar; güneşin sevimli bir şekilde aşağıya doğru eğdiği bu tepelerin ve selvilerin ekili olduğu vadilerin uyuyan güzellikleri olmamış olsa şeksiz mermer ocakları olurlardı. (Elliot, 1893, s. 381)

Bu yaygın beğeniye istinaden Murray'in el kitabı görülecek sahnenin güzelliğini överek henüz daha 1845'de herkesin Boğaz'ın Avrupa yakasında Büyükdere'ye kadar denizden bir gezinti yapmasını Asya kıyılarını izleyerek Üsküdar'a geri dönmesini öneriyordu. Rehberin 1900 baskısında ise aynı öneriye bir de vapur tarifesi eşlik etmekteydi. (Murray, 1900, s. 91)

Boğaz kıyıları boyunca uzanan sahnenin güzelliğini hiçbir şey aşamaz. İki tarafta da yamaçlara yeşillikler giydirilmiş, saraylar ve pitoresk ahşap evler serpiştirilmiştir; ve sayısız koylara bölünmüş kıyılar, en derindeki mavinin hızla akan suları ile yıkanır. (Murray, 1845, s. 208)

On sekizinci yüzyıldan itibaren Avrupa bahçeleri İslam mimarisinin taklitlerini içeren egzotik pavyonlar ile süslenmişti. Dolayısıyla batılı bakış egzotik mimariyi orijinal işlevlerinden soyutlanmış halde dekoratif bir peyzaj unsuru olarak izlemeye alıştı. Bu nedenle manzaraya pitoresk katkıda bulunduğunu düşündükleri çeşmeleri ve köşklere pek beğeniyorlardı. Bu anlamda özellikle halkın mesire yeri olarak gittiği, Göksu ve Küçüksu dereleri (Asya Tatlı Suları) ve Kağıthane (Avrupa Tatlı Suları) deresi civarı görülmeye değer idi. Gautier, Türklerin sanat yapmadıklarını düşünse de buraların hatırına bir nebze takdirini esirgemez:

Kur'an hareketli varlıkların tüm tasvirlerini putperestliğe mahkûm ettiği için Türkler gerçek anlamda bir sanata sahip olmasalar da yüksek derecede bir pitoresk algısına sahiptirler. Nerede olursa olsun, herhangi bir yerde, güzel bir manzaraya ya da gülümseyen bir perspektif varsa aynı zamanda, bir köşk, veya bir çeşme ve mutlaka bazı Osmanlılar halılarının üzerinde manzaradan keyif alır halde bulunurlar. (Gautier, 1853/1859, s. 337)

On sekizinci yüzyılda, İstanbul'u ziyaret etmiş olan Joseph de Tournefort, Haliç'in her iki yakasındaki deniz seviyesinden kademeli olarak tepelere tırmanan teraslı yerleşim yerlerini bir amfi tiyatroya benzetmişti. (Tournefort, 1717, s. 178) Bir buçuk yüzyıl sonra başka bir Fransız gezgin, Gautier de Haliç'i bir amfi tiyatroya benzetti ve manzaranın çekiciliğini şu şekilde ifade etti: "Muhteşem bir panorama, oryantal gösterilerini devasa bir tiyatro sahnesi gibi gözlerimizin önüne seriliyor." (Gautier, 1853/1859, s. 71) Bu betimlemeler kenti yaşayan ve yaşanan bir yerden çok turistlerin beğenisine sunulmuş bir resim bir sahne gibi tanımlamaktaydı. Ancak, kentin içine girildiğinde sahnenin büyüğü kayboluyordu, ne Gautier ne de Amicis uzaktan hayran oldukları bu manzaranın içinde olmaktan hoşnutlardı. Amicis, gelişinden beş saat sonra bu güzel kentin bir canavara dönüştüğünü, kentin barbarlık ve medeniyet arasında bir kafa karışıklığı olduğunu yazar. Yaşadığı karmaşayı şu şekilde ifade eder: "Bir bozukluk, karışıklık, en uyumsuz nesnelere var, en tuhaf ve en beklenmedik manzaraların sıralanması." (Amicis, 1877/1896, s. 18) Gautier, Galata'da kendini bozuk dar sokakların labirentinde bulur, bir resme bakar gibi uzaktan bakıldığında çok etkileyici bulunan kenti içine girince çirkin ve çekilmez bulunmaktadı:

Şehri denizden gümüş gibi saran güzel serap hızla kayboldu. Cennet bir günah çukuruna, şiir nesire dönüştü: Kendime sormadan edemedim bu çirkin ve harabe evler uzaklık ve perspektif boyutlarından nasıl yumuşaklık, aydınlık ve renklilik türetebildiler. (Gautier, 1853/1859, s. 73)

Pitoresk eğitilmiş bakışlar aynı zamanda, oryantalist resim ve edebiyatın "Doğu" imgelerinin peşindeydiler. Rivayetler, mitler ve masallarla beslenen klişeler vasıtasıyla Doğu ile Batı'nın farklılığına dair önyargılara sahiplerdi. Çizimler, resimler, fotoğraflar, seyahat yazıları, hatta rehber kitaplar bir şekilde doğuyu ve batıyı birbirine zıt bulan bu ikili algıyı yansıtmaktaydı. Murray'ın 1845 baskısı David Urquart'ın *The Spirit of the East* (1838) kitabından "hiç bir şey Türklerin ve batı Avrupalıların gelenekleri

arasındaki zıtlıktan daha çarpıcı değildir” cümlesini alıntılar ve uzunca bir farklılıklar listesi verir. (Murray, 1845, s. 160) Yüzyılın sonuna doğru rehber kitaplarda bu ayrımın vurgusu azalmış olsa da ortadan kalkmış değildi. İstanbul’a gelen turistler bu farklılıkları görmek arzusundaydılar. Dolayısıyla pitoresk manzaraları gözden kaybettiklerinde “oryantal gösteriler” aramaya koyuldular.

Turizm, ziyaret edilen mekanlarla doğrudan veya hayali olarak kurulan bir dizi ilişkiyi içerir. Bir yer, kendisiyle ilişkilendirilen tarihi olaylar ya da efsaneler nedeniyle sıra dışı olarak addedildiğinde turistik hale gelir. Bu nedenle turistik yerlerin kültürel olarak inşasında hayal gücünü tetikleyen mitlerin oynadığı rol büyüktür. (Rojek, 2000, s. 52) Abartılı betimlemeler, öyküler ve mitlerle zenginleşerek sıra dışı olarak nitelendirilen yer, spekülasyonu ve hayal gücünü tetikler. Dolayısıyla mekanın çekim gücü doğrudan deneyimlenenden bağımsız olarak artar. Amicis’in seyahatnamesinde yer alan "Anılar" ve "Benzerlikler" başlıklı iki bölüm, mevcut rivayetlerin ve mitlerin İstanbul’un turistik yerlerinin oluşumunu nasıl etkilediğini örnekler. Amicis kenti görmek için sabırsızlanmaktaydı çünkü yerleri tarihsel ve efsanevi olaylarla ilişkilendirmekteydi:

Avrupa’daki başka hiçbir şehirde İstanbul’daki kadar heyecanlandırıcı efsanevi ya da tarihsel anıtlar yok, çünkü başka hiçbir şehirde o kadar yakın zamanda kaydedilmiş olaylar yok, o kadar harika ki [...] Et meydanındaki inanılmaz yeniçeri katliamından bu yana birkaç yıl geçti [...] Brancovano ailesinin Yedi Kule’nin kalesinde yok edilmesinden beri... Eski Saray’ın duvarlarının arkasındaki o garip hayat, aşk, korku ve çılgınlıkla karıştı [...] Her kapı her kule, her cami, her meydan, bir katliamı, bir aşkı, bir gizemi ya da bir padişahın kahramanlığını ya da bir sultanın karpisini hatırlıyor, her yerin efsanesi var. (Amicis, 1877/1896, s. 101)

Turistlerin gelmeden önce bilgi edindikleri kaynaklar epistemolojik olarak çok farklı olduğu için tarihi olaylar, rivayetler ve masallar birbiri içine geçerek muğlaklaşmakta zamansız, ezeli ve ebedi bir Doğu’nun imgesi içinde eriyip gitmekteydi. Amicis, kitaplar ve resimlerle hayal dünyasına eklenmiş olan olaylarda anlatılanları, kişilikleri İstanbul sokaklarında gördüğünü sanır:

Ben Muhteşem Süleyman’la aynı kahvede bulundum.[...] Binbir gece masallarının tüm kişilikleri, Aladdinler, zombiler, Sinbadlar, Gülnareler, eski Yahudi tacirleri, büyülu halıların ve lambaların sahipleri bir geçit alayı gibi önümden geçtiler. (Amicis, 1877/1896, s. 103)

Arap, İran, Hint, Mezopotamya ve Mısır halk hikayelerinin on iki cildinden oluşan *Arap Geceleri*, Antoine Galland tarafından 1704-1717'de Fransızca'ya çevrilmişti. Bundan sonra, despotik sultan, acımasız katil, becerikli hırsız, cahil insan, zengin ve barbar erkek temaları ve güzel harem kadınlarının erotik imgesi Avrupa sanatına bolca malzeme olmuştu. Bu masallarda geçen yerlerin ve kişilerin doğu ülkelerinde var oldukları hayal edilmişti. Turistler, egzotik ve macera dolu Doğu'yu yaşamak için bir arzu duyuyorlardı.

Turist bakışı göstergeler aracılığıyla oluşur. Turistler bir takım göstergeler vasıtasıyla gördüklerine görünenin ötesinde anlamlar yüklerler. Dünyanın her tarafında oraya özgü olduğunu düşündükleri göstergeleri araştırırlar. Bir turist, İngiltere'de küçük bir köye baktığında gördüğü "geleneksel hakiki İngiltere"'dir. Paris'te bir çift gördüğünde gördüğü "ebedi romantik Paris"'tir. (Urry ve Larsen, 2011, s. 3) Dolayısıyla göstergeler aracılığıyla oluşan turist bakışı, İstanbul'da hayalini kurduğu "Doğu" ile ilişkilendirebileceği insanları, mekanları ve nesnelere aradı. Frances Elliot, kitabında İstanbul'a gidecek olan turistlere Pera'da şehzadelere ve Alâeddinlere hiç rastlamadığından, Arap Gecelerini deneyimlemek isteyenlere Kapalı Çarşı'ya gitmelerini önerir. (Elliot, 1893, s. 21) Gerçekte Kapalı Çarşı'nın masallarda anlatılanlarla ne mekânsal ne de tarihi bir ilgisi vardı. Turistler, tıpkı Sultan Süleyman'la aynı kahvede bulunmuş olduğunu hayal eden Gautier gibi Kapalı Çarşı'nın kubbeli mekanı, halılar, kilimler, kandiller gibi göstergeler aracılığıyla zamandan ve yerden bağımsız bir imgeler alemi olan hayali Doğu'yu yaşamaya çalışmaktaydılar.

Kaçınılmaz olarak gerçekte karşılaşılan ile tahayyülleri örtüşmüyordu. Örneğin, Topkapı Sarayı, despotik padişahların hikayeleri, güzel harem kadınları, korkunç Türklerin barbarlığı ve bir doğu sarayının muhteşem lüksü ile ilişkili olarak hayal edilen bir yerdi. Topkapı Sarayı beklentilerine uymadığı için düş kırıklığına uğradığını belirten Amicis, "en mütevazı beklentiyi hayal kırıklığına uğratmadan sarayı tarif etmek mümkün değildir" diye yazmaktadır. (Amicis, 1877/1896, s. 269) Öte yandan beklentiden farklı olan deneyim, bir dereceye kadar bir hayal kırıklığı yaratsa da turist anlatıları bir şekilde hayal kırıklığını telafi ettiğinden mitler ve rivayetlerle ilişkilendirilen yerlerin cazibesi devam eder. (Rojek, 2000, s. 53) Elliot, zihni oryantal bir saray hakkındaki fantezi hikâyeler ve imgelerle dolu bir halde Topkapı Sarayı'nı gördüğünde hayalindeki saray ile gördüğünü harmanlayarak alttaki satırları yazar:

Sultan'ın eski sarayı. Ne isim! Aşkın, cinayet, güzelliğin, tutkunun ve işkencenin, karanlık ağaçların ve pırl pırl duvarların, süslü çeşmelerin, yaldızlı büfelerin ve büyüleyici salonların, açık alanların, yeşil çimlerin, kasvetli mahkemelerin bulunduğu yer. Neler görmediler? (Elliot, 1893, s. 9)

Daha önce değinildiği gibi turizm ilişkileri ağı içinde ele alındığında bir yer doğal, tarihsel veya kültürel değerlerinden dolayı ziyaretçisi için günlük yaşantısında olanın dışında bir deneyim sunduğu sürece cazip bulunmaktaydı. Bu nedenle turistik yerler sıradan ve sıra dışı olan arasındaki karşıtlık üzerine kültürel olarak inşa edilmişlerdi. (Urry ve Larsen, 2011, s. 4) Dolayısıyla İstanbul'daki yerler başlıca üç nedenden dolayı turistik cazibe merkezi haline gelirler. Ya pitoresk arayışına cevap veriyorlardır ya İslami yaşantının veya geleneksel günlük pratiklerin mekanlarıdır ya da anlatıla gelen tarihi olaylar hakkındaki rivayetlerle ve mitlerle ilişkilendiriliyorlardır. Murray'ın üç günlük gezi programında önerilen ve dolayısıyla öncelikli olarak ziyaret edilmesi gereken yerleri sıralayan liste bu durumu örnekler. Birinci gün, gezginlerin kenti kuşbakışı görebilecekleri Galata Kulesi ilk olarak gidilmesi gereken yerdir. (Murray, 1900, s. 16) Daha sonra gezmeye Sarayburnu'ndan başlanır. Müze-i Hümayun'a bir ziyaret önerilir. Müzenin sahip olduğu koleksiyon dünyadaki en ilginç koleksiyonlardan biri olarak övülmekte müzedeki eserlerin sergilenme planları verilerek özellikle Sayda kazılarında bulunan lahitlerden bahsedilmektedir. (Murray, 1900, s. 69) Müzeye gösterilen bu ilgi diğer rehber kitaplarda da göze çarpar. Öte yandan, rehber kitaplarda mutlaka görülecekler listesinde yer almasına rağmen Mrs. Müller, az sayıda turist müzeyi görme zahmetine girdiğinden bahsetmektedir. (Müller, 1897, s. 132) Aya İrini, kilise olarak özelliğinden dolayı değil içerisinde Fatih'in Kılıçları, Timur'un koluğu, fethedilen şehirlerin anahtarları gibi objeler sergilendiği için ilginç bulunmaktadır. (Murray, 1900, p. 67) Mimarisinden övgüyle bahsedilmese de büyüklüğü, altı adet minaresi ve Mekke imamının itirazı üzerine Sultan'ın Mekke'deki camiye yedinci minareyi eklettiğine dair hikayesiyle Sultan Ahmet Cami mutlaka görülmesi önerilen üç camiden biridir. Caminin dışarıdan hoş görüldüğü söylenmekle birlikte içine girilmesini teşvik edecek bir anlatımı yoktur. (Murray, 1900, s. 61) Hipodrom, Bizans dönemindeki ihtişamının kalıntısı dikili taşları ve tarihi önemi nedeniyle ilginçtir. Delfi'deki Apollon Tapınağı'ndan getirilmiş ve birbirine sarılmış üç yılan şeklinde olan Serpantin sütununun yılan başlarını Fatih Sultan Mehmet'in baltasıyla uçurduğu rivayeti her yerde yazar.

Sultanları derdest eden yeniçeri ayaklanmalarının mekanı olması da hayal gücünü tetikler. Hipodrom ayrıca atların, arabalarının, seyyar satıcıların, birbirine yaslanmış eski ahşap evlerin, dilencilerin görülebileceği bir yerdir. Sarayburnu'ndan Beyazıt Meydanı'na kadar devam eden antik yol, Bizans'tan başlayarak kentin söylencelerle ve efsanelerle dolu tarihinin cereyan ettiği hattır. Göstergeler aracılığıyla vaktiyle birbiri ardına sıralanan forumlar, Bizans'ın görkemli sarayı, kutsal kiliseler; dibinde çok kutsal Hıristiyan kalıntılarının gömülü olduğu rivayet edilen Çemberlitaş önünde meleklerin Türkleri durduracağına inanan Konstantinopolis halkının umutlarının boşa çıkması; Fatih'in ve vezirlerinin at üstünde geçişleri hayal edilebilir. (Murray, 1900, s. 42) Divanyolu'nun sonunda ulaşılan Beyazıt Meydanı at arabaları ve seyyar satıcılarla dolu her türden insanın gelip geçtiği kentin en işlek meydanıdır. Meydanın simgesi haline gelen Oryantalist tarzda Seraskerat Kapısı, rehberde "dikkate değer" bir yapı olarak nitelendirilmektedir. (Murray, 1900, s. 80) Bu listede yer alan tek türbe, Osmanlı türbelerinin sonuncusu ve en görkemlisi olarak tanıtılan II. Mahmut Türbesidir. (Murray, 1900, s. 76) Türbenin içindeki altın renkli mukarnaslar, ipekli örtüler, tavandan sarkan büyük kristal avize turistlerin hayallerindeki şaşalı doğu imgesiyle örtüşmektedir. Elliot, içeriye adım attığında Elhamra Sarayı'nın bir odasındaymiş gibi hissettiğini yazar. (Elliot, 1893, s. 287) Türbe, emsallerini geride bırakan cazibesini II. Mahmut'un ismiyle bütünleşen yeniçeri ocağının kanlı kaldırılışının çağrışımlarına da borçludur. Listedeki bir sonraki durak olan Beyazıt Cami'nin görülmeye değer yeri ise avlusudur. Rehberde avludan "Osmanlı sanatının güzel bir örneği" olarak bahsedilmekte; iki renkli mermerden kemerleri, sekizgen çeşmesi, selvilerin ve çınar ağaçlarının gölgesindeki pazar tezgahları, avluyu mesken tutan ve kutsallık rivayet edilen güvercinleriyle pitoresk bulunmaktadır. (Murray, 1900, s. 50) Birinci günün listesindeki son yapı Süleymaniye Cami, ünlü mimar Sinan'ın eseri ve Osmanlı mimarlığının en güzel anıtı olarak tanıtılır. (Murray, 1900, s. 59) Cami, mimarisi kadar banisi Sultan Süleyman'ın isminde kristalize olan Türklerin gücü ve korkunçluğuna dair tedaileri nedeniyle de mutlaka görülmesi gerekenler arasındadır. (Elliot, 1893, s. 243) İkinci gün turistler sabah Kapalı Çarşı'da Arap gecelerini yaşayıp öğleden sonra Boğaz'ın pitoresk manzaralarının keyfini çıkarabilirlerdi. Üçüncü günün programında yer alan antik surların harabeleri, sundukları pitoresk manzaralar ve öznesi oldukları mitler ve tarihi anlatılar nedeniyle görülme-

liydi. (Murray, 1900, s. 25) Surları takiben Eyüp'e gidilmesi önerilmekteydi. Eyüp hakkında Molla Ak Şemsettin'in kuşatmanın en kritik zamanında rüyasında surların önünde şehit düşen Eyüp Ansari'yi gördüğü ve bunu bir işaret kabul eden Türk askerlerinin tüm güçleriyle savaşarak kenti aldıklarına dair olan hikaye aktarılır. (Murray, 1900, s. 21) Ansari'nin şehit düştüğü rivayet edilen noktada yapılan türbe ve camiye hiç bir Hıristiyan'ın alınmaması da bölgenin gizemine katkıda bulunmaktadır. Eyüp sırtları Haliç'in Boğaz'a kadar uzanan en güzel manzarasını gözler önüne sermektedir. Bu manzaraya ilave olarak son derece egzotik bulunan mezarlık da görülmeğe değerdi. Mezarlıkların kentteki yerleri, insanlıkların mezarlıklarda hiç bir rahatsızlık duymadan gezip oturmaları, yiyip içerek vakit geçirmeleri, mezarların düzensiz yerleşimi, çeşitli şekillerdeki mezar taşları, sarık ve fes şeklindeki mezar taşı başlıkları, mezar taşlarının düzensizliği, üzerlerindeki Arapça yazıları ve harap halleri çok ilginç bulunuyordu. Mezarlık ziyaretinin yanı sıra eğer günlerden Cuma ise Cuma Selamlığı (Sultan'ın mahiyetiyle birlikte Cuma namazına gidişi) ve dans eden dervişler dedikleri Mevlevi dervişlerinin seması da turistler için kaçırılmaması gereken gösterilerdi.

Murray rehber kitabının "Konstantinopolis nasıl görülür?" başlıklı bölümünde tek bir cümleyle özetlendiği gibi İstanbul, tarihi, konumunun güzelliği ve barındırdığı nüfusun çeşitliliği nedeniyle ilginçti. (Murray, 1900, s. 11) Ancak öne çıkan yerlerin tercih edilme nedenlerine, gezilme hızlarına ve görülme biçimlerine bakıldığında bu ilginç bulunma durumunun hızla tüketilen seyirlik bir ilginçlik olduğu anlaşılmaktadır. Bu ilgi, kentin kendine özgü coğrafyasını, insanların, kültürünü, mimarisini, tarihini ve toplumsal dinamiklerini tanımaya ve anlamaya yönelik entelektüel bir meraktan kaynaklanmamaktaydı. Bir serbest zaman uğraşısı olarak gidilen yerden haz alma beklentisinin yarattığı bir enteresan bulma durumuydu. Dolayısıyla, turistler için İstanbul'un tarihi yerleri, oryantalist imgelerle ve rivayetlerle ilişkilendirebildikleri ölçüde; konumunun güzelliği, peyzaja eklenen pitoresk unsurlar kadar; nüfusunun çeşitliliği ise "Doğu" ve "Batı" farkına dair beklentilerini haklı çıkaran göstergelerin bolluğu derecesinde cazipti. Turistlerin görmeye geldikleri şey, bir kent değil, pitoresk manzaralar ve oryantal gösterilerdi.

Halbuki on dokuzuncu yüzyılda İstanbul tüm Avrupa kentleri gibi kaçınılmaz olarak değişmekteydi. Tanzimat döneminden (1839-1876) başlayarak, Osmanlı İmparatorluğu, idari, ekonomik, askeri ve eğitim reform-

larını uygulayarak modernleşmeyi amaçlayan yoğun bir dönüşüm aşaması geçirmekteydi. Bu reformların mekânsal yansımaları; kent planlaması, yangınları önlemek amacıyla ahşap yapıların inşasına dair getirilen sınırlamalar, yapı kodlarının yürürlüğe girmesi, alt yapı hizmetleri ve ulaşım hizmetlerinin yaygınlaşması ve modern toplumun ihtiyaçlarına yönelik ikametgah, hükümet, ticari, askeri, eğitim ve benzeri yapıların inşa edilmesiyle şekillenen bir çevreydi. Yüzyıl boyunca dönemin canlandırmacı ve eklektik mimari tarzlarında tasarlanan konutlar, bankalar, ofis binaları, oteller, mağazalar, daireler, tiyatrolar, müzeler ve üniversite gibi yeni yapı tipleri ile İstanbul'un çehresi değişmekteydi. Yapılı çevrenin yanı sıra modern öncesi toplumun üretim ve tüketim biçimlerinin dönüşmesi nedeniyle halkın yaşam biçimi ve sokağa yansıyan kent manzaraları da değişmekteydi.

Turistler kentin modern yüzünü ve çağdaş yapılarını sıra dışı bulmadıkları için beğenmediler, kentin sunduğu görsel hazzı azalttıkları için eleştirdiler. Örneğin, Gautier gümrük ofisini, Tophaneyi ve yeni yapılan apartmanları modern oldukları için çirkin bulur:

Dünyanın tüm ülkelerinde gümrük ofisleri sütunlara ve odeon tarzında bir mimariye sahiptir. Konstantinopolis'in gümrüğü de kusur kalmamış. Neyse ki etrafındaki evler öylesine yıpranmış, öylesine derme çatma ve birbirlerine gerçekten doğuya özgü ihmalkârlıkla yaslanmışlar ki gümrük ofisinin ağır klasik üslubunu bir nebze telafi etmişler. (Gautier, 1853/1859, s. 94)

Cephaneliğin beyaz binaları geniş tonozların üzerine inşa edilmiş bir kule ve çan kulesi tarafından taçlandırılmıştır. Uygur zevklere uygun olarak inşa edilmiş olan bu yapının Avrupalılar için hiçbir cazibesi yoktur ancak Türkler gurur duymaktadır. (Gautier, 1853/1859, s. 82)

Altı ya da yedi katlı bazı çirkin evler bir tarafa yol çiziyor. [...] Bu evler Konstantinopolis'in en iyisi; onlara sahip olanlar haklı olarak bu evlerin Marsilya'ya, Barselona'ya ve hatta Paris'e uygun olmalarından dolayı gurur duyuyorlar fakat gerçekte en uygar ve en modern olanın çirkinliğindedir. (Gautier, 1853/1859, s. 94)

Amicis de 1870'lerde kentin iyiden iyiye değişmekte olduğu bir dönemde İstanbul'dadır. Dönüşmekte olan kentten şikayet eder ancak yeni yapılmış olsa da Taksim Topçu Kışlası'na bir itirazı yoktur çünkü oryantalist öğeler barındırmasından dolayı farklı ve ilginç bulur. (Amicis, 1877/1896, s. 21) Dolayısıyla Doğu'nun doğulu görüntüsüne zarar vermemektedir.

İstanbul'un modern yüzü, turistlere günlük yaşantılarının dışında konumlandırabilecekleri sıra dışı bir görsel deneyim sunmuyordu ama konforlu konaklama, hijyen, güvenlik, eğlence ve kolay ulaşım imkânı sağlıyordu. Turist için sıra dışı olan ancak zahmet vermediği sürece cazip idi. Turist gittiği yerde günlük hayatında alışkın olduğu yaşam şeklini, kendisi için olağan olanı sürdürürken olağanüstü olanı arıyordu. Bu nedendir ki Bayan Elliot'un dediği gibi turistler için görülecek hiç bir şey olmasa da Pera'daki konforlu otellerde konaklamayı tercih ediyorlardı. (Elliot, 1893, s. 21) Doğu ve Batı arasındaki farklılıkları yok etmesi, İstanbul'da bulunma deneyiminin sıra dışı niteliğini azaltması, görsel haz vermemesi nedeniyle eleştirdikleri kentin modern olma durumu aynı zamanda turizmi beraberinde getiren olguydu. Turistler, kentin modernitesinden istifade ederek, hayal ettikleri "Doğu"yu işaret eden göstergelerin izini sürerek İstanbul'u seyrettiler. Beğenilerine hitap eden yerler bir güzergahlar reçetesiyle rehber kitaplarda yer almaktaydı. Önerilen yerleri hızla gezerken görmeyi umdukları manzarada olmaması gerekenleri görmezden geldiler. Tıpkı Amicis'in manzarayı tasvir ederken denizden bakıldığında Ayasofya ve Sultanahmet Cami arasında görünmekte olan neoklasik cepheli Darülfünun'un hiç sözünü etmemesi gibi.

Extended Abstract

“How to See Constantinople?” Istanbul in Nineteenth Century Travelogues and Guide Books

*

Sibel Acar

It was not before the mid-nineteenth century that Istanbul, or Constantinople as it used to be known to Westerners, was easily accessible to masses of travelers. Until then, travelers had been envoys, soldiers, technicians, merchants, scientists, architects or artists who came to the city on various missions. Being mostly well educated, these people produced a large array of accounts of the Ottoman capital. When tourism appeared as a new phenomenon in the first half of the nineteenth century, it proliferated through the consumption of the existing knowledge on Istanbul. Accordingly, it paved way to a certain way of seeing of the city. This study investigates what the city looked like in the nineteenth century from the viewpoint of its visitors on the basis of Istanbul narratives in travel accounts and guide books, and how this way of seeing was constructed collectively.

The social scientific definition of ‘tourist’ defines a person traveling temporarily and voluntarily for recreation, culture or pleasure. Tourism is a journey to places that are different than the usual place of residence and work, and a period of stay in a new place or places. Tourists look at different scenes and places that are outside their ordinary environment with interest and curiosity, but not with unknowing eyes. They have anticipated what they will see. In other words, they gaze at what they encounter. In the context of tourism, how one gazes at a particular sight is shaped by a set of factors including personal background such as memories, experiences, profession and or intellectual knowledge of the person on the subject, as well as by circulating images and texts of this and other places. Thus, tourists arrive at a sight with their cultural lenses and mental frames to see the place.

Referring back to Istanbul's visitors in the late 19th century; a place became a tourist sight if it was regarded as extraordinary by tourists because it was different than their everyday life with its natural, historical or cultural features. The sightseers traveled to visit the "attractions" that were promoted as unique features of a place, such as old towns, archeological sites, landscapes, historical monuments, and so on. They were commonly advised by travelogues and guidebooks on what was worth seeing. In the practice of sightseeing, the tourist sought out the prescribed views. When more comfortable mass-transportation became available in the second half the 19th century, the list of attractions in Istanbul had already been created. Guidebooks transformed these lists into a set of itineraries such that tourists could see most of the attractions in a short time. Yet, regarding the places mentioned in these guidebooks that could be visited within one day; a tourist determined to abide by the itinerary would be so pressed for time that it would only be possible to literally see them from a distance. In fact, within the context of travel, when seeing gained privilege over other senses, a "site" was transformed into a "sight". In Istanbul, by the second half of nineteenth century, the sites had already become the sights.

Travelogues and guidebooks described the city as a spectacle, as a picture existing solely for the delight of travelers rather than a living and transforming entity. It is evident in these accounts that travelers enjoyed Istanbul on multiple levels. Its geographic location made it unique. Because of its landscape, all travelers agreed that it is a very picturesque city from a far. However, upon taking a closer look in the city, picturesque scenes were lost. On the other hand, as the capital of the Ottoman Empire, the city had historical architecture associated with the history of the Empire. It was an Oriental city with all its Islamic associations. When tourists lost the sight of "picturesque" on the streets, they searched "oriental spectacle".

A place which is socially regarded as extraordinary provokes speculation and acts of imagination. It is apparently evident that tourist sights have discursive narratives consisting of exaggerated impressions and myths. In the case of Istanbul, tourists had a desire to experience the "Orient," which was exotic and adventurous as it was described in Orientalist painting and literature. However, in the second half of the nineteenth century, a tourist who arrived in Istanbul encountered the city's unique state of modernity governed by its own complex and contradicting dynamics. Therefore, since tourists felt familiar with the city through such accounts presenting Istanbul as an extremely exotic place, for the most part, Istanbul did not meet their expecta-

tions. Accordingly, Ottoman modernization was discredited because it disrupted the exoticism of the city. Subsequently, European style buildings around were disappointing because they felt contemporary western style architecture disturbed the "oriental" spectacle.

The modern face of Istanbul did not offer an unusual visual experience that would allow tourists to be located outside their daily lives, but provided comfortable accommodation, hygiene, security, entertainment and easy access. Anything was tempting for the tourist as long as it was extraordinary but did not bother. The tourist was looking for the extraordinary way of life while feeling comfortable with what is usual for them. Tourists criticized the modernity of the city because it eliminated the differences between "East" and "West"; diminished the extraordinary qualities of touristic experience and visual pleasure. Yet, although there was nothing to see for tourists, they preferred to stay in comfortable hotels in Pera which was the most modern part of the city. The tourists, while taking advantage of the modernity of the city, traced to Istanbul by following the signs that pointed to the "East" they imagined. The places that appealed to their likes were taking place in guide books with prescriptions of a variety of routes. As they traveled fast, they looked at what they hoped to see yet they overlooked what they expected that should not be there.

Kaynakça/References

- Akın, N. (1998). 19. Yüzyılın ikinci yarısında Galata ve Pera. İstanbul: Literatür.
- Akçura, G. (2013). Journey to the East. A. Anadol (Der.), *1001 Faces of Orientalism içinde* (ss. 112-121). İstanbul: SSM.
- Amicis, E. (1896). *Constantinople*. (Caroline Tilton, Çev.) New York ve London: Putnam's Sons. (Orijinal eserin yayın tarihi 1877).
- Baedeker, K. (1905). *Baedeker's Konstantinopel und Kleinasien*. Leipzig: Baedeker.
- Berger, J. (1977). *The ways of seeing*. London: Penguin.
- Binder, C. (1890). *New guide to Constantinople*. Boston: Yasmar-Rednib.
- Buzard, J. (1993). *The beaten track: European tourism*. Oxford: Oxford University Press.
- Cohen, E. (1974). Who is a tourist? A conceptual clarification. *The Sociological Review* 22 (4), 527-555.
- Elliot, F. (1893). *Diary of an idle woman in constantinople*. London: John Murray.
- Gautier, T. (1859). *Constantinople today*. (Robert Howe Gould, Çev.) London: David Bogue. (Orijinal eserin yayın tarihi 1853).
- Gilpin, W. (1808). *Three essays on picturesque beauty on picturesque travel and on sketching landscape with a poem on landscape painting*. London: T. Cadell ve W. Davies.
- Guides Joanne. (1902). *De Paris a constantinople*. Paris: Libraire Hachette.

- Harlan, D. (2009). Travel pictures and Victorian gentleman in Greece. *Hesperia* 78, 421-453.
- Hastaoglu-Martinidis, V. (2001). Visions of Constantinople. Istanbul from 19th century guidebooks. *Oriental Occidental: Geography, Identity, Space içinde* (ss. 8-12). Washington DC.: ACSA Press.
- Müller, M. (1897). *Letters From Constantinople*. London New York Bombay: Longmans, Green, and Co.
- Macmillan's Guides. (1904). *Guide to the Eastern Mediterranean*. London New York: Macmillan Co.
- Murray, J. (1840). *A handbook for travelers in the İonian Islands, Greece, Turkey, Asia Minor and Constantinople. Being a guide to the principal routes in those countries*. London: John Murray.
- Murray, J. (1845). *A handbook for travelers in the Ionian Islands*. London: John Murray.
- Murray, J. (1900). *Murray's Hand-book Constantinople Brusa, and the Throad*. London: John Murray.
- Oxford English Dictionary. 28 Ekim 2014 tarihinde oxfordenglishdictionary: <http://770-oed.com.library.metu.edu.tr/view/Entry/203936?redirectedFrom=tourism#eid> adresinden erişildi.
- Pardoe, J. (1838). *The beauties of the Bosphorus*. London: George Virtue.
- Price, U. (1810). *Essays on picturesque as compared with sublime and the beautiful and, on the use of studying pictures for the purpose of improving real landscape*. London: J. Mawman.
- Rojek, C. (2000). Indexing, dragging and the social construction of tourist sights. Rojek, C. ve Urry, J. (Der.), *Touring Cultures. Transformation of Travel and Theory içinde* (ss. 52-74). New York: Routledge.
- Schiffer, R. (1999). *Oriental panorama. British traveller in 19th century Turkey*. Amsterdam Atlanta: Rodopi.
- Tournefort, J. D. (1717). *Relation d'un Voyage du Levant*. Alyon.
- Urry, J. (2002). *The tourist gaze*. London: Sage.
- Urry, J ve Larsen, J. (2011). *The tourist gaze 3.0*. London: Sage.

Dr. Sibel Acar,

19. ve 20. yüzyıl mimarlığının görsellik tarihi konusunda çalışmaları olan bir mimarlık tarihçisidir.

- Sibel Acar is an architectural historian who has studies on history of visuality in nineteenth and twentieth century architecture.

E-mail: sbl_acar@yahoo.com